

بسمه تعالی

عنوان : ویژگی های دوست بد از دیدگاه قرآن و حدیث

فاطمه عیسوندنظری^۱

چکیده :

دوستی یک خصوصیت انسانی است. گرایش اجتماعی انسان از سویی و احساسات انسانی از سوی دیگر موجب می‌شود که انسان از میان انسان‌ها افرادی را به عنوان دوست انتخاب کند. این انتخاب به جهاتی می‌تواند سرنوشت‌ساز باشد. زیرا از علل و عواملی است که نقش تعیین‌کننده در سعادت و شقاوت آدمی ایفا می‌کند. انسان وقتی به چهره برخی از افراد نگاه می‌کند، یاد گناه می‌افتد، چون چهره برخی، چهره شیطانی است و انسان را به گناه دعوت می‌کند. چقدر در روایات داریم که یک همنشین، انسان را به قعر جهنم می‌برد. انسان را دعوت به گناه و فسق و فجور می‌کند و انسان را از مقام انسانیتش دور می‌کند. یک هم نشین خوب هم می‌تواند انسان را دائم به یاد خدا بیاندازد. و عاقبتش را نیک گرداند. عنوان این مقاله درمورد ویژگی های دوست بد از دیدگاه قرآن و حدیث است و روش این مقاله توصیفی است و مطالب آن با روش کتابخانه ای جمع آوری شده است. در این مقاله به بحث درباره ی حقیقت دوست، دوستیابی در اسلام و ویژگی های دوست بد در قرآن و حدیث پرداخته شده است. از جمله نتایجی که از ویژگی های دوست بد بدست آمده عبارتند از: کافر، فاسق، احمق، جاهل، خائن و... که هر کدام تعاریف و مصادیقی دارد.

واژگان کلیدی: دوست بد، اسلام، دوستیابی، حدیث، قرآن

مقدمه :

دوستی عبارت است از پیدا شدن یک نوع ارتباط خاص که در مقاطع مختلف و یا در زمانی خاص میان افراد پیدا می شود. برخی دیگر معتقدند که دوستی یک نوع قرارداد اخلاقی است که با انگیزه های خاص دنیوی و اخروی بین افراد بوجود می آید. (بهرامی، ۱۳۷۹، ص ۱۹)

به طور کلی رابطه دوستی هم چون تمام روابط اجتماعی دیگر بر پایه دو امر قرار دارد:

- گرایش به اخلاقیات نیکو: خوش اخلاقی، راست گویی، وفاداری و خوش قولی، و...

- دوری از بدخلقهای اجتماعی: دروغ گویی، فسق، ظلم و ستم، و ...

قطعا رعایت این دو امر به حفظ رابطه دوستی کمک بسیاری خواهد کرد. دوستان و معاشران و همنشینان در سعادت و شقاوت انسان تأثیر فوق العاده ای دارند؛ نه تنها اخلاق و رفتار افراد را تحت تأثیر قرار می دهند، که در شکل گیری عقائد آنها نیز مؤثرند. برخی از افراد با همنشین های بدی مجالست می کنند و روح خودشان را فاسد می کنند و از عواقب بدی که در انتظار آنهاست، غافل هستند.

ولکن بحث اینجا این است که ملاک های دوست بد کدامند و تا نداند که دوست بد کیست چطور می تواند از دوستان بد دوری کند و باید دید که معیار انتخاب دوست خوب و پرهیز از دوست بد چیست؟

اگر به منابع دینی مراجعه شود انبوهی از احادیث دیده می شود که بر ویژگی های دوست خوب و پرهیز از دوستان بد اشاره دارند بنابراین اهمیت دوست و دوست یابی و انتخاب دوست خوب و دوری از دوستان بد از اینجا روشن می شود.

پیامبر(ص) به نقش دوست در اجتماعی شدن و برطرف کردن نیازهای عاطفی و احساسی از طریق آن توجه دارد، ولی به این مهم نیز توجه می دهد که گاه تنهایی بهتر از دوست داشتن است. بنابراین تنها زمانی همنشینی با دوست را مفید بدانید که صالح باشد وگرنه تحمل تنهایی بهتر از دوست بد داشتن است. آن حضرت می فرماید: الْجَلِيسُ الصَّالِحُ خَيْرٌ مِنَ الْوَحْدَةِ وَالْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنَ الْجَلِيسِ السَّوِّءِ ؛ همنشین خوب بهتر از تنهایی است و تنهایی بهتر از همنشین بد. (مجلسی، ۱۴۰۳، ج ۷۴، ص ۸۴)

در باب دوست و دوستیابی بخاطر اهمیت وجایگاه آن، نویسندگان به تالیف کتبی دراین زمینه پرداخته اند که به تعدادی از آن ها اشاره می شود:

کتاب آئین دوستی نوشته علی اکبر بابازاده، اخلاق اسلامی نوشته مهدی علیزاده، دوستی نوشته احمد رمضانی.

به علت اینکه مطالب درمورد دوست و دوستیابی محدود و پراکنده هستند و به سختی به دست می آیند در این مقاله پژوهشگر درصدد است تا ویژگی های دوست بد را با توجه به قرآن و احادیث تبیین و تعریف کند. حال سوال اساسی که در اینجا مطرح می شود این است که؛ ویژگی های دوست بد از دیدگاه قرآن و حدیث چیست؟

تعاریف لغوی و اصطلاحی :

مفهوم دوست و دوستی :

«دوستی در لغت به معنای خیرخواهی، رفاقت و یاری رساندن است و مقابلش خصومت و دشمنی است» و در اصطلاح نیز به همین معنی است.

(دهخدا، ۱۳۷۷، ج ۸، ص ۱۱۲۴۴)

در کتاب محجه البیضاء دوستی چنین تعریف شده : دوستی یعنی همنشینی ، معاشرت گفتگوی انسان با افرادی که به آنها علاقه و محبت دارد. زیرا با غیر دوست معمولاً کسی قصد معاشرت ندارد این دوستی واردات و محبت یا لذاته است و یا مجازی و واسطه ای است که انسان بوسیله آن به دوست حقیقی برسد. (بهرامی، ۱۳۹۴، ص ۲۰)

جایگاه دوستی و دوستیابی در اسلام :

دوست داشتن دیگران تأثیری شگرف در زندگی انسانها دارد و باعث درمان بسیاری از مشکلات روحی و روانی آنها می شود. مثبت نگری و علاقه داشتن به دیگران سبب روان شدن کارهای جاری افراد، آسان شدن تعاملات روزانه و حل بسیاری از مشکلات پیچیده اجتماعی می شود. دین اسلام اهمیت زیادی برای مهرورزی با مردم قائل شده است و با تعبیر مختلف و زیبا به تبیین جایگاه اساسی این صفت ارزشمند پرداخته است. پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله می فرماید: «رَأْسُ الْعَقْلِ بَعْدَ الْإِيمَانِ بِاللَّهِ التَّحَبُّبُ إِلَى النَّاسِ؛ اساس عقل پس از ایمان به خدا دوستی با مردم است. (شیخ صدوق، ۱، ۱۵، ۵۵)

در روایات دیگری از معصومین، مهرورزی به مردم با تعبیر (اول العقل) (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰ق، ۱۸۹، ۹۵) و (نصف العقل). (شیخ صدوق، ۱۳۶۲: ج ۴: ۴۱۶)، توصیف شده است. به طور کلی، با نگاه به سیره انبیاء و معصومان علیهم السلام ، مشاهده می کنیم راز محبوبیت آنها و مؤثر واقع شدن تبلیغاتشان، عنصر دوست داشتن انسانها و مردم داری آنها است.

از منظر قرآن، مؤمنان و اقشار مختلف جامعه اسلامی برادر یکدیگر هستند و از این رو، لازم است رفتار دوستانه دو برادر را با هم داشته باشند «إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَ اتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ

تُرْحَمُونَ؛ مؤمنان، برادرند. پس میان برادرانتان، اصلاح کنید و از خدا بترسید؛ شاید که شامل رحمت الهی شوید». (حجرات: ۱۰)

عبدالمؤمن انصاری می‌گوید: نزد امام موسی بن جعفر علیه السلام رفتم. محمد بن عبدالله جعفری نزد ایشان بود. به او لبخندی زدم. حضرت علیه السلام فرمود: «أَتُحِبُّهُ؟» آیا دوستش می‌داری؟». گفتم: «نَعَمْ، وَمَا أَحَبُّتُهُ إِلَّا لَكُمْ؛ آری؛ تنها برای رضای شما دوستش می‌دارم. حضرت فرمود: «هُوَ أَخُوكَ، وَالْمُؤْمِنُ أَخُ الْمُؤْمِنِ؛ او، برادرت است. مؤمن، برادرِ تنی مؤمن است». (مجلسی، ۱۴۰۴: ۷۴، ۲۳۶، ۳۸)

بنابراین، لازم است با تبیین این دستورات در رسانه‌های جمعی، دید خود و افراد جامعه اسلامی را نسبت به برادران دینی خود تغییر دهیم و با فرهنگ‌سازی در این موضوع، زمینه وحدت هر چه بیشتر جامعه اسلامی را فراهم کنیم.

دوست‌یابی یکی دیگر از توصیه‌های دین اسلام است و در این زمینه روایات زیادی وارد شده است. جامعه عمل پوشاندن به این تاکید اسلام، زمینه پیوند هرچه بیشتر مسلمانان و یکپارچه شدن جامعه اسلامی را فراهم می‌کند و موجب می‌شود آموزه قرآنی «وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا؛ و همگی به ریسمان الهی چنگ زنید و از تفرقه بپرهیزید» در سراسر جامعه اسلامی اجرا شود. اسلام در مذمت افراد گوشه‌گیر، آنها را عاجزترین مردم معرفی و از شخصیت ضعیف آنها گلایه کرده است. امام علی علیه السلام می‌فرماید: «أَعْجَزُ النَّاسِ مَنْ عَجَزَ عَنْ إِكْتِسَابِ الْإِخْوَانِ وَ أَعْجَزُ مِنْهُ مَنْ ضَيَّعَ مَنْ ظَفَرَ بِهِ مِنْهُمْ؛ عاجزترین مردم کسی است که از دوست‌یابی ناتوان باشد و ناتوان‌تر از او کسی است که (در اثر بی‌تدبیری) دوستان خود را از دست دهد». (همان: ۱۲، ۲۷۸)

اینکه گفته اند: «هزار دوست، کم است و یک دشمن، بسیار»، سخن درستی است؛ زیرا دوستی هم نیاز روحی انسان است، هم ضروت اجتماعی و هم عامل هم بستگی افراد.

روح جمع‌گرای انسان، او را به مهرورزی و دوستی می‌کشاند و همچنین بهره‌گیری از یاری و ارشاد دوستان در زندگی، میزان تحمل مشکلات و توفیق دست‌یابی وی به اهداف را بیشتر می‌کند و برای او پشتوانه‌ای ارزشمند به شمار می‌آید. <https://noo.rs/tRmpp>

البته در اسلام یک مورد برای ترجیح عزلت و کناره‌گیری بر معاشرت با مردم وجود دارد و آن در صورتی است که فرد، بسیار سست‌اراده، تأثیرپذیر باشد و همنشینان او بسیار فاسد باشند، تا جایی که معاشرت با آنها سبب شود انسان از یاد خدا باز بماند یا دچار معصیت شود، در این صورت، به یقین باید از آنها دست کشید و تنهایی را برگزید.

ویژگی های دوست بد :

انسان در روزگار امروز با دوستان زیادی رو به رو می شود که ممکن است در زندگی شخصی او جایگاه ویژه ای پیدا کنند، بنابراین باید دقت و توجه لازم را داشته باشد که با چه افرادی دوستی می کند. برای تبیین ویژگی های دوست بد، در این بخش به ویژگی های دوست بد از دیدگاه قرآن و حدیث پرداخته شده :

۱. احمق و جاهل :

احمق کسی است که به سبب نداشتن درک صحیح نمی تواند تصمیمات ارزشمند بگیرد، موقعیت شناس و راز دار نیست و به خاطر نداشتن شعور کافی گاه تمام زندگی خود را به تباهی می کشاند. (رمضانی، ۱۳۸۷، ص ۱۴)

در قرآن کریم و روایات اسلامی به شدت از دوستی با رفقای جاهل و بی خرد نهی شده است.

خداوند متعال در قرآن کریم میفرماید:

وَاعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ؛ از جاهلین و نادانها روی بگردان. (اعراف: ۱۹۹)

در ادامه به روایتی از امام صادق (ع) پرداخته شده که می فرماید: «کسی که از همنشینی و دوستی با احمق پرهیز نکند، تحت تأثیر کارهای احمقانه وی واقع می شود و خیلی زود به اخلاق ناپسندش متخلق می-گردد». (نوری، ۱۴۰۸، ق، ج ۸ ص ۳۳۶)

رفیق و دوست جاهل همچون زهری است که وجودش هر لحظه جسم و جان را آزار می رساند.

پیامبر (ص) در این باره می فرماید: جاهلان به دوستان ستم کنند و بر زیر دستان تعدی و به بزرگان تکبر فروشد و بدون تشخیص سخن بگویند. (پاینده، ۱۳۸۶، ش ۱۳۱۹ ص ۲۷۸)

کسی که از رفاقت و همنشینی با احمق پرهیز نکند، تحت تأثیر کارهای احمقانه وی واقع می شود و زود به اخلاق ناپسندش متخلق می گردد.

حضرت علی (ع) در این رابطه می فرماید: دشمن عاقل از دوست احمق بهتر است. (مجلسی، ۱۴۰۳، ق، ج ۲ ص ۱۱۱)

و می فرماید: هر چه می توانید از انسانهای پست احمق بگریزید. (کلینی، ۱۳۸۳، ج ۴ ص ۴۵۱)

از جمله گروهی که باید از آنان پرهیز کرد و رفاقت و دوستی با آنها نداشت جاهلین و نادانان هستند، زیرا رفاقت با آنها اثرات شوم و نامطلوبی به دنبال دارد و دین مبین اسلام سفارشات لازم را به پیروان خود نموده است که از جاهلین اعراض و دوری کنند.

۲. فاسق و بدکار:

بنابراین؛ افرادی که تمام همّت خود را صرف به دست آوردن دنیا می‌کنند، شایسته دوستی نیستند؛ چون با هدف رسیدن به موقعیت و نعمت‌های مادی دوست می‌شوند و برای دستیابی به موقعیت و نعمت برتر همه چیز حتی دوستان را فدا می‌کنند.

۱۱. پست و فرومایه :

کسی که چیزی توجه او را آن چنان به خود جلب کند که از خدا و یاد خدا منصرف شود، فرومایه و پست عمل کرده و خسارت جبران ناپذیری برای خود به بار آورده است. پستی و رذالت از صفات مذموم انسان است که اسلام نیز آدمی را از آن بر حذر داشته و عواملی که آن را در انسان به وجود می‌آورند را بیان کرده اند. <https://qudsonline.ir/x4kf2>

امام صادق(ع) سفارش می‌کند: «از دوستی و معاشرت با افراد پست و فرومایه خودداری کنید، چون در چنین دوستی و معاشرتی، هیچ گونه خیر و صلاحی وجود ندارد». (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۵، ص ۲۴۹)

شخص فرومایه به دنبال نیکی‌ها نیست و تنها به گذراندن زندگی و خوشیهای گذرا و منافع آنی فکر می‌کند. چنین افرادی، نه تنها اعتباری در جامعه ندارند، بلکه از نظر شخصیت فردی نیز خودکم‌بین و فاقد اعتماد به نفس هستند که از منظر اسلام از همنشینی با آنها باید پرهیز شود.

حضرت علی (ع) می‌فرماید: عافیت و سلامتی ده جزء دارد: نه جزء آن در خاموشی است جز ذکر خدا و یک جزء آن ترک همنشینی با سفیهان است. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، ص ۱۹۸)

سفیه کیست؟ حضرت علی(ع) می‌فرماید: «سفاهت، پیروی از افراد پست، و مصاحبت با گمراهان است. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۰، ص ۲۹۹)

براساس آیات و روایاتی که موجود است، افراد فرومایه و پست، پایبند به مسائل اخلاقی و انسانی نیستند و به هر کاری حتی اگر گوهر انسانی‌شان را خوار سازد تن می‌دهند. در نتیجه کسانی که با آنها همنشین باشند، هرگز به خوبیها گرایش پیدا نمی‌کنند. و اثرات دوستی با آنها نه تنها در دنیا بلکه در آخرت نیز باقی است.

۱۲. کافر :

کفار مانع از هدایت مردم به راه حق هستند و راه مستقیم را کج و معوج نشان می‌دهند و در نهایت منکر معاد هستند، در روز رستاخیز زیانکارترین مردم به شمار می‌روند.

در قرآن کریم دوستی با کافر مورد نهی قرار گرفته است و در آیات زیادی به منع دوستی با کفار اشاره شده است که به دو آیه از آنها اشاره میکنیم:

در سوره نساء به حرمت برقرار ساختن پیوندهای دوستانه با کافران اشاره شده است: «بَشِّرِ الْمُنَافِقِينَ بِأَنَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا» «الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَبِيتُوا لَهُمْ عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَإِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا» به منافقان خبر ده که عذابی دردناک (در پیش) خواهند داشت؛ همانان که غیر از مؤمنان کافران را دوستان (خود) می گیرند آیا سربلندی را نزد آنان می جویند (این خیالی خام است) چرا که عزت همه از آن خداست.» (نساء: ۱۳۸، ۱۳۹)

دوستی با کفار، دشمنان خدا و ستمگران گناه است. خداوند در سوره مائده میفرماید: «تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنْفُسُهُمْ أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ لَهُمْ خَالِدُونَ» بسیاری از آنها را خواهی دید که با کافران دوستی می کنند. ذخیره ای که برای خود پیش می فرستند و آن غضب خداست بسیار بد ذخیره ای است و آنها در عذاب جاوید خواهند بود. این آیه درباره یهودیان است ولی شامل تمام کسانی می شود که مدعی پیروی از یکی از ادیان الهی هستند، شامل ما هم می شود. اگر با دروغ با کفار دوستی کنیم. (مائده: ۸۰) <http://iqna.ir/fa/News/۳۱۵۷۵۶>

در روایتی حضرت علی (ع) میفرماید: هر که ایمان به خدا و روز جزا دارد، نباید با کافر دوستی کند، و با فاجر هم نشین شود و هر که با کافر برادری کند یا با فاجر هم نشینی کند کافر فاجر می باشد. (مجلسی، ۱۴۰۳ق، ج ۷۴، ص ۱۹۷)

لذا، کافر دشمن خداست. دوستی با دشمن خدا، در واقع دشمنی با خداست. اگر کسی با دشمن خدا دوست شد در واقع دشمن خدا شده است.

نتیجه گیری :

عنوان این تحقیق "ویژگی های دوست بد از دیدگاه قرآن و حدیث" است. باتوجه به آیات قرآن و روایات ائمه اطهار (ع) به این موضوع پی میبریم که دوست بد در اسلام تاثیر بسزایی در روابط دوستی دارد، چرا که برخی از آیات و روایات به صراحت این موضوع را بیان می کنند.

قرآن و احادیث بر اهمیت دوست و هم نشین تأکید کرده اند و معیارهای دوستان شایسته را بیان نموده و حدود و شرایط دوستی و دامنه ارتباط اجتماعی افراد را مشخص و معین کرده اند. اهمیت نقش و تأثیر دوست و همنشین در اخلاق دیگران، به گونه ای است که اسلام معیارهای شناخت دوستان مفید و سازنده را بیان کرده است و در عین حال معیارهای دوستان بد را نیز برشمرده و انسانها را از تعامل با چنین افرادی منع کرده است.

باتوجه به پژوهش هایی که انجام شد، ویژگی های دوست بد در قرآن و احادیث عبارتند از؛ احمق و جاهل، فاسق و بدکار، دروغگو، چاپلوس، ظالم و ستمگر، خائن، بخیل، بدزبان، منافق، دنیاطلب و هواپرست، پست و فرومایه و کافر.

منابع و ماخذ :

- ابن بابويه قمی، محمد بن علی (معروف به شیخ صدوق)، الخصال، تهران: مکتبه الصدوق، ۱۳۴۸.
- الحر العاملي، محمد بن الحسن ؛ تحقيق: محمدرضا الحسيني الجلالی؛ تفصيل وسائل الشيعه الى تحصيل مسائل الشريعه، ۳۰ جلد، نشر قم :موسسه آل البيت عليهم السلام لاحياء التراث ، ۱۴ق - = ۱۳.
- بابازاده، علی اکبر؛ آئين دوستی، ناشر: بدر ، ۱۳۷۴.
- بهرامی، غلامرضا؛ آيين دوستی، انتشارات انتظار سبز، ۱۳۷۹.
- پاینده، ابوالقاسم؛ نهج الفصاحه تهران دنیای دانش، چاپ سوم، ۱۳۸۶.
- تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد؛ تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، قم: دفتر تبلیغات اسلامی، چاپ سوم، ۱۳۶۶.
- دهخدا، علی اکبر؛ لغت نامه، تهران: دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- دشتی، محمد؛ نهج البلاغه فارسی-عربی، مکان نشرقم، ۱۳۷۹.
- رضانی، احمد؛ دوستی، قم : موسسه فرهنگی و اطلاع رسانی تبیان، ۱۳۸۷.
- طریحی، فخرالدین بن محمد؛ مجمع البحرين، نشر تهران :مرتضوی، ۱۴۱۶ق.
- عزیزاده، مهدی، اخلاق اسلامی (مبانی و مفاهیم)، دفتر نشر معارف، قم، چاپ اول، ۱۳۸۹ش.
- قرشی، سیدعلی؛ قاموس قرآن، ناشر تهران: دارالکتب الاسلامیه: ۱۳۵۲.

- کلینی، محمد بن یعقوب؛ کافی ترجمه صادق حسن زاده، قم: صلوات، ۱۳۸۳.
- مجلسی، محمدباقر بن محمدتقی؛ بحار الانوار، ۱۱۱ جلدی، بیروت: دار إحياء التراث العربی، چاپ دوم، ۱۴۰۳ ق.
- مدرسی، سیدهادی؛ دوستی ودوستان، آستان قدس رضوی، ۱۳۷۶.
- محمدی ری شهری، محمد؛ میزان الحکمه، ۱۵ جلدی، قم: مکتبه الاعلام الاسلامی، ۱۳۶۲.
- مطهری، مرتضی؛ مجموعه آثار، ناشر: صدرا، ۱۳۹۰.
- نوری، حسین بن محمدتقی؛ مستدرک الوسائل، ج ۸، مؤسسه آل البيت (ع)، قم، ۱۴۰۳ ق.
- سایت اندیشه قم، برگرفته شده از مقاله «بدزیانی»، تاریخ بازیابی ۲۷/۱۰/۱۳۹۵.
- سایت اندیشه قم، برگرفته از مقاله «دنیا و دنیا طلبان».
- <https://kayhan.ir/۰۰۱۴VT>
- <https://kayhan.ir/۰۰۰OLt>
- <https://gudsonline.ir/x۴kf۲>
- <http://iqna.ir/fa/News/۳۱۵۷۵۶۸>
- <https://gudsonline.ir/x۴kf۲>